

Schwarz, Michal; Blažek, Václav

Sir Aurel Stein (1862–1943)

Linguistica Brunensia. 2012, vol. 60, iss. 1-2, pp. 276-281

ISBN 978-80-210-5883-5

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118244>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

piristických a experimentálních výzkumů a velká spřízněnost s ideální pražskou školou. A ukazuje se v tom pravá sociální funkce – přinejmenším humanitní – vědy, která by měla nikoli revolučně měnit, ale mnohem spíše evolučně zlepšovat.

Bohumil Výkypěl

Sir Aurel Stein (1862–1943)

Na rok 2012 připadá výročí 150 let od narození Aurela Steina (1862–1943), proslulého archeologa s vynikajícím lingvistickým vzděláním, který se věnoval výzkumům Tarimské pánve a zásadně přispěl k objevům velkého množství středoasijských rukopisů a jejich přepravě do Evropy. Okrajově lze zmínit i Steinova současníka Švéda Svena Hedina (1865–1952), který sice mnoho rukopisů do Evropy nepřivezl, ale cestoval podobnými oblastmi, tematicky Steina doplňuje a letos uplyne šedesát let od jeho úmrtí roku 1952. Steinovi ovšem ponecháme v portrétu hlavní prostor, protože kromě expedic za rukopisy byl i filologicky autorsky činný. Rozhodně platí, že kdyby se Stein nedal na objevitelskou dráhu, indoeuropeistika některých mrtvých jazyků by zůstala řadu let materiálově ochuzena – týká se to tocharologie, iránistiky východoiránských jazyků a indologie, pokud jde o buddhistický hybridní sanskrit a některé prákrty. Ještě dva výrazné rysy Steinovy osobnosti je potřeba předeslat. (i) Stein měl velké charisma a svým vystupováním budil u místních lidí v Asii důvěru. Peníze na odkup rukopisů jistě také hrály roli, ale bez schopnosti žít přímo mezi Číňany a Turky bez evropských sluhů by se mu rozhodně nepodařilo získat tolik materiálů – a to čínštinu ovládal jen částečně. Ještě v roce 2006 potkal jeden z autorů této vzpomínky osoby ve vlaku v Ujgurské autonomní oblasti Xinjiang, jejichž prarodiče na Steina laskavě vzpomínali. (ii) Stein byl naprostý profesionál i po praktické stránce. Přirozeně, že se každá z evropských výprav pokoušela vyzískat v terénu sólo co nejvíc dokumentů, ale jakmile šlo o odborné zpracování přivezených materiálů, spolupracoval Stein s nejlepšími znalci bez ohledu na státní příslušnost a posílal jim k analýzám nálezy nebo jejich kopie. Veřejnosti pak předkládal čtivé výsledky kolektivní práce a povitvě odkazoval na všechny, kteří se na předběžném studiu dokumentů podíleli. Úroveň Steinovy práce potvrzuje už jen seznam kapacit, se kterými spolupracoval, které četl, nebo které sám označoval za své dobré přátele: například turkolog a iránista F. W. K. Müller, turkolog a ugrofinista (a též nordista) V. Thomsen, indolog R. Hoernle, sinolog E. Chavannes, indolog L. de la Vallé Poussin, tibetolog a indolog A. Grünwedel, orientalista a polyglot v orientálních jazycích E. Denison Ross, sinolog a mongolista P. Pelliot, archeolog A. von Le Coq, tibetanista a indolog F. W. Thomas, tibetanistka C. M. Ridding, vzdělanec a kurátor Britského muzea Sir Sidney Colvin, znalec buddhistické ikonografie M. A. Foucher, Klementz, Roborovský, a další. Přímou v terénu, kde jde vždy o čas, Steinovi pomáhal na druhé výpravě i čínský asistent, který předběžně prohlížel čínské rukopisy, hledal rukou psané kolofony kvůli datování; sepisoval předběžné seznamy rukopisů a také Steinovi tlumočil a pomáhal přesvědčovat čínského klášterního správce, aby odprodal střežené manuskripty. I Steinovy fotografie archeologických lokalit jsou unikátní, protože mnohé památky se poškodily v průběhu válečných let a v některých případech (Šikčín / Qigexing u Karašahru) zřejmě i později za Kulturní revoluce.

Stein se narodil jako neplánované dítě v rakousko-uherské Budapešti 26. listopadu 1862 v bilingvní německo-maďarské židovské rodině, ale kvůli naději v lepší společenské uplatnění a kvůli získání občanských práv jej vychovávali po konverzi k protestantství. Během základních studií v Budapešti a v Drážďanech mohl Stein přidat k rodné maďarštině a němčině ještě francouzštinu, angličtinu a z klasických jazyků latinu s řečtinou; s vášní už tehdy četl o cestách Alexandra Velikého, poznal cestovatele Arminia Vambéryho, orientalistu Csoma de Kőröse, a to ho nasměrovalo dál. Po dokončení

Luteránského gymnázia v Budapešti zahájil první rok studia sanskrtu a srovnávací filologie na Vídeňské univerzitě a pak se zastavil na rok v Lipsku, aby skončil u staroíránských jazyků a indologie na univerzitě v Tübingen. V pouhých jednadvaceti letech předložil dizertaci *Nominaflexion im Zend* a hned získal postdoktorský grant do Anglie, kde se věnoval i paňdžábí. Akademický život v Oxfordu a v Britském muzeu přerušila povinná služba v rakousko-uherské armádě v Uhrách. Tam si Stein rozšířil profesní zájem o geografii (tj. topografii a praxi zeměměřičství) a zúčastnil se orientalistického kongresu ve Vídni (příspěvkem *Hindu Kush and Pamir in Ancient Iranian Geography*). Z vojny se vrátil do Britského muzea, kde se věnoval postavám zoroastrijského panteonu na středoasijských mincích (1887: *Zoroastrian Deities on Indo-Scythian Coins*). Díky pobytu v Anglii se Stein dostal od r. 1888 k možnosti zaměstnání v Indii na *Oriental College* v Lahauru a vedl matriku na *Panjab University*. Do terénu vyjížděl jen v době volna. Později mu zajistili zaměstnání v Indii jeho učitel Sir Henry Rawlinson a přítel + slavný orientalista R. Hoernle – Stein vedl po jeho penzionování 1898 školu v Kalkatě. Od roku 1889 Stein pobýval v Kašmíru, kde zachránil a editoval rukopis kašmířské kroniky *Rājatarāṅgiṅī* (1892) z 12. stol.; a topografii tohoto rukopisu později srovnal v komplexním spisu se skutečností (1900). Práci v terénu a i část první výpravy financovalo kartografické oddělení Survey of India a první cestu do Čínského Turkeštanu zaštilil i Lord Curzon. Roku 1904 získal Stein britské občanství. Zájem o čínskou část Centrální Asie ve Steinovi probudily nejen příklady Alexandra Velikého a Xuanzanga, ale z moderních cestovatelů právě Sven Hedin, který se (ač o 3 roky mladší než Stein) podíval do Čínského Turkeštanu a Tibetu ve svých 30 letech (1895–1896) a cestu včetně starobylého sídliště v Loulanu popsal už v knize *Asii* (Through Asia) z r. 1899. Ještě více Steina lákaly dva rukopisy na březové kůře, které do Kalkaty přivezl plukovník Bower a částečně je rozluštil Hoernle. Hned roku 1900 se proto Stein vydal na první cestu (viz níže). Mezi první a druhou cestou Stein pendloval mezi Evropou a Paňdžábem, kde vykonával práci školního inspektora, což výhodně spojoval s výjezdy do terénu. Podmínky cestování byly tehdy velmi tvrdé. Např. Hedin na cestě pouští téměř zemřel žízni (několik průvodců velbloudů z jeho karavany skutečně zahynulo), zatímco Steinovi v zimních horských průsmycích opakovaně omrzly nohy, přišel o několik prstů a v Persii se skoro utopil. Nemožností pravidelné a zdravé stravy si Stein přivodil i vleklou vředovitost žaludku. I tak se ale dožil vysokého věku a zůstal v Centrální Asii do konce života. Když mu čínské úřady při poslední cestě znemožnily odvozy dalších rukopisů, Stein se zaměřil na severozápadní Indii a dnešní Írán. Celý život se přitom toužil dostat do Afghánistánu. Až jako osmdesátiletý dostal roku 1943 na přimluvu amerického velvyslance povolení a ihned odcestoval do Kábulu. Zemřel tam pouhých devět dnů po příjezdu. Nachladil se během návštěvy zřejmě nevytopeného kábulského muzea a během zotavování ho postihla mrtvice, již podlehl 26. října 1943.

Na rozdíl od Hedina Stein zůstal politicky citlivý a jako původem Žid se obával růstu nacismu. Hedin se s nacismem hrubě zapletl a posloužil mu jako vzdělaný obhájce. Nejvýše postavené vůdce Třetí říše dokonce Hedin osobně navštěvoval. V dopisech je sice později žádal o propuštění některých vězňů, Norů a Židů, ale v neskrývaném obdivu přehlížel osudy malých zemí a národů. Mnozí švédští obdivovatelé se Hedina oficiálně zřekli ještě před koncem první světové války (např. Ossianilsson 1917: 222n.); Hedina lze proto brát jako varovné memento pro intelektuály: politickou angažovanost lze buď snadno zneužít anebo mohou angažovaného zneužít politické kruhy.

Asie se Steinovi i Hedinovi stala životní vášní, za kterou zaplatili osobní cenu. Druhy nejbližšími se jim místo manželek stali psi (myšleno ve vší počestnosti). Stein zůstal věrný skotským teriérům a nasáknul britskými aristokratickými způsoby, psy pojmenovával jako šlechtice *Daš* s pořadovou číslicí (poslední byl sedmý). Hedin psy střídal tak, jak je potkal na cestě. Pikantnější zvěsti se vedou o jiném cestovateli po Střední Asii, Przewalském, kterému na cestách vždy posluhovali pohlední mladíci z armády; manželku vzal na jednu z pohodlnějších cest do severní Číny až Američan Owen Lattimore.

Stein i Hedin se trasami svých cest nejvíce potkávali v Čínském Turkeštanu v Tarimské pánvi. Plahočili se s karavanami velbloudů, i když v jiných částech Číny a v Mongolsku Hedin užíval

k výzkumným cestám i automobily a Stein začal v západní Asii s průzkumem a snímkováním archeologických lokalit z letadel RAF (1938–1939). Rozdíl výsledků bádání Steina a Hedina vychází z jejich vědeckého zaměření. Stein jako archeolog pásl hlavně po stavbách a zbytcích chrámů, kde nacházel psané dokumenty a umělecké předměty a předměty každodenní potřeby. Hedin jako geolog procházel vědecky nedostatečně prozkoumané oblasti a díky tomu zaznamenal tolik středoasijských toponym jako málokdo jiný. Jen z dvouleté cesty do Tarimské pánve, Amda a Tibetu si Hedin přivezl 4.500 stran deníkových poznámek a 1149 listů map (Hedin: 12). Systematický soupis a výklad Hedinem shromážděných místních jmen v turkických jazycích publikoval až roku 1997 švédský turkolog a diplomat Gunnar Jarring, tj. více než 100 let po jejich nasbírání. Nicméně lingvistou zůstal především Stein. Rukopisy jsou v jeho cestovních zprávách odborně popsány ve všech knihách, které se dotýkají Čínského Turkestánu (1901a, 1904, 1907, 1912, 1921a, 1928, 1932; vše jen první vydání, nikoli reprinty). Vedle toho Stein editoval kroniku v sanskrtu (1900a) a napsal i řadu zajímavých filologických článků (1885/1886, 1886, 1895, 1900b, 1905b, 1906, 1917). Úhrnem Stein napsal 28 knih (z toho dvě díla o pěti svazcích!), 106 článků, 5 recenzí, jednu nepublikovanou a 2 publikované korespondenční zprávy.

Črtu Steinova života doplňujeme o seznam Steinových expedic do Centrální Asie, typologii nasbíraného lingvistického materiálu a umístění hlavních sbírek a jejich dostupnost na internetu. Připojený výběr z díla zahrnuje jen nejvýznamnější studie relevantní pro jazykovědu. Tzv. druhý život Aurela Steina nelze nastínit ani ve stručnosti, ale nejvýznamnější biografie jsou zahrnuty v bibliografii. V češtině jsou ke Steinovým objevům k dispozici dva knižní prameny. Jednak nepřímý souhrn v cestopisu *Do nitra Asie* od Pavla Pouchy (1962) a dvě kapitoly Steinovi věnoval Leo Deuel v knize přeložené do češtiny jako *Svědkové času* (Deuel 1974: 337–376), kde jsou i fotografie a grafické reprodukce nejvýznamnějších písem. Kompilačně psal nověji o tématu i Liščák (2000).

I) Expedice s trasou a lokacemi získaných rukopisů:

1900–1901 (7 měsíců): přes Kašmír a Pamír do Tarimské pánve: Kašgar, Chotan, Dandan Ōilik, Niya, Endere, Loulan. V souhrnu nálezy mincí, pozůstatků dřevěných vyřezávaných interiérů starých měst a textů v sanskrtu, kharoštĥi prákrtu, v tibetštině, čínštině a v chotanské sakštině. (Stein tehdy bystře rozpoznal i místního podvodníka, který staré rukopisy vyráběl a prodával a lingvisté v Evropě si nad nimi marně lámali hlavu) – výsledkem 1904 kniha *Sand Buried Ruins of Khotan*. Část nálezů se po katalogizaci v Britském muzeu převezla do Dillí.

1906–1908: díky artefaktům z první výpravy financovalo část druhé cesty už i Britské muzeum. Trasa: z Indie přes Čitrál, Váchán a Pamír znovu do Tarimské pánve, zde opět jižní cestou na východ podél pohoří Kunlun, přes Chotan, Loulan a Miran za proslaveným objevem rukopisné knihovny v jeskynním chrámu Mogao u Dunhuangu r. 1907, kde se Steinovi podařilo od taoistického opata Wang Daoshi odkoupit desítky tisíc maleb a rukopisů včetně nejstaršího tištěného textu buddhistické Diamantové sútry v čínštině z r. 868 (za peníze chtěl opat Wang restaurovat hlavní klášterní objekty). Rozšíření informací o Dunhuangské knihovně vyvolalo „horečku výprav za rukopisy“ a v honbě se sem začali sjíždět Britové, Číňané, Francouzi, Japonci, Němci, Rusové a další. Cena rukopisů, které bylo možno později už jen odkoupit od místních nálezců a samozvaných strážců, raketově rostla, ale badatelé je příštích několik let z Číny odváželi i přes oficiální zákazy a oprávněnou nelibost čínských institucí. Čínská kritika za kulturní barbarství, kdy západní badatelé získávali malby osekáváním zdí a tím je nezvratně devastovali, je bohužel plně oprávněná. Na druhou stranu díky převozu do Evropy se malby a texty rukopisů publikovaly, staly dostupnými pro světovou vědu. Současný trend je zpřístupnit co nejvíce materiálu online. Výsledkem druhé Steinovy expedice je nejprve dílo *Ruins of Desert Cathay*. Do Evropy se Steinem dorazily kromě dunhuangských rukopisů hlavně sbírka dopisů sogdijských obchodníků, artefakty řecko-baktrijského umění nalezené na jihu Tarimské pánve a fotografie mumifikovaně zachovalých ostatků původ-

ních obyvatel Loulanu. Výsledky druhé expedice Steinovi přinesly vědecký věhlas, čestná uznání učených společností a univerzit v Pennsylvanii, Cambridgi a Oxfordu + také 1912 šlechtický titul od krále Jiřího V. Další výzkumy mu umožnilo získání pracovního dozoru nad archeologickými výzkumy na severozápadě Indie. Prostředky k dalším publikacím a cestám získal i z placené funkce kurátora muzea v Pešáwaru.

1913–1916: Znovu prošel jižní trasu pouští Taklamakan do Khara-Khoto „Černého města“ a zpět přes Turfan a Pamír/Váchán do staré Sogdiany a Persie, kde proslul archeologickými výzkumy Sistānu – výsledkem této a předchozích cest jsou dvě syntetické pětisvazkové práce, pro které je i přívlastek „obrovský“ jen velmi skromný: *Serindia* z r. 1921 a *Innermost Asia* z r. 1928.

1930–1931: poslední cestu do Číny podnikl 68letý Stein už oficiálně jako „důchodce“ či lépe v 66 letech penzionovaný badatel. Po zastávkách lodí v Japonsku a v Šanghaji putoval z Indie přes Kašmír opět do Čínského Turkestánu. Pro Steinovu vitalitu bylo příznačné, že ho vzhledem k vyššímu věku doprovázel o polovinu mladší doktorand M. Bramlette, který se na rozdíl od Steina z podmínek cesty zhroutil a zůstal nemocen v Kašgaru. Knižní výstup z této poslední cesty vyšel r. 1932 pod názvem *On Ancient Central Asian Tracks*. Ale tentokrát se už Steinovi z Číny nepodařilo odvézt žádné významné dokumenty a Stein se rozhodl dále do Xinjiangu nevracet. Další četné objevné podniky proto věnoval Persii, Iráku, Indii, Gilgitu, Paňdžábu a Afghánistánu + psal cestopisně-archeologické zprávy z těchto oblastí (1940–1944).

II) Materiálová typologie rukopisů přivezených z Čínského Turkestánu: dovezené rukopisy jsou většinou náboženské (nejčastěji buddhistické) texty nebo úřední záznamy a na počet jednoznačně převládají materiály v čínštině. Texty jsou dominantně psány na papíru, rovněž ale na dřevěných destičkách, kůži, palmových listech, bambusu, často i přímo na stěnách na okrajích ústředních motivů buddhistických maleb. Specifické jsou nápisy nebo jen jména na mincích. Dřevěné destičky podlouhlého tvaru sloužily obyčejně jako podklad poštovních zpráv, obchodních záznamů anebo smluv: popsány vnitřními stranami se mohly složit k sobě a zapečetit. Co do formátu převažují u papíru dlouhé role nebo jednotlivé listy tzv. pothī, které vycházejí ze stylu palmových listů; i odbělníkové rukopisy byly v některých případech na bocích proděravěny, aby je bylo možné spojit provázkem. Obvykle se tak dělo u rozsáhlejších děl. Alternativně se vícečetné listy jednoho rukopisu ovazovaly plátnem.

III) Nejvýznamnější jazyky nálezů: sinotibetské: čínština, tibetština, tangutština; indoevropské: střední perština / pehleví, chotanská sačtina, sačtina s Tumšuku, sogdijština, tocharština A a B, sanskrt, buddhistický hybridní sanskrt, prákrty; altajské: staroturkický, staroujgurský (později středoturkický), mongolský.

Nejvýznamnější písma nálezů: čínské znakové písmo, bráhmí (i ve starém guptovském stylu) a kharoṣṭhī, později dévanagarí, pehleví, manichejské, sogdijské písmo, tibetské písmo, texty v turkických runách a staroujgurském písmu, z něhož bylo později odvozeno i mongolské písmo.

IV) Hlavní Steinovy sbírky jsou uloženy na 4 místech bývalého Britského impéria (Wang 1999): v Londýně v Britském muzeu a v Britské knihovně, a pak v Indii v muzeu v kašmírském Šrínagaru (Džamú a Kašmír) a ve Státním muzeu v Novém Dillí. Další menší sbírky jsou k dispozici v Maďarské akademii věd (Falconer 2002; Apor & Wang 2002) a na dalších místech v Evropě. Kompletní Steinova bibliografie viz Erdélyi 1999. Nově a přehledně o Steinově sbírkách publikovali Wang & Perkins 2008: <http://www.britishmuseum.org/pdf/Stein%20Handbook%20final%283%29.pdf>. Tradiční online databáze nabízí The International Dunhuang Project na <http://idp.bl.uk>, kde jsou k dispozici odkazy na další tištěné i online zdroje.

Výběr z díla včetně jedné edice výzkumných zpráv vydané posmrtně (1985):

- (1885/1886): Afghanistan in Avestic Geography. *The Academy* 680/27/16.5.1885/348–349 + *The Indian Antiquary* 15/1886, 21–23.
- (1886): Hindu Kusch und Pamir in der iranischen Geographie. Berichte des VII. Internationalen Orientalisten-Congresses, gehalten in Wien im Jahre 1886 II. 1886, 1080–1084.
- (1887/1888): Zoroastrian Deities on Indo-Scythian Coins. *Oriental and Babylonian Record*, 1887, London + *The Indian Antiquary* 17, 1888, 89–98.
- (1895): Notes on the ancient topography of the Pir Pansal Route. *J.A.S. Bengal* 64, part I, 376–386.
- (1900a): *Kalhaṇa's Rājatarāṅginī – A Chronicle of the Kings of Kaśmīr*, Vols. I. & II. London: A. Constable & Co. (+ reprint 1979 Delhi: Motilal Banarsidass).
- (1900b): A Sanskrit deed of sale concerning a Kashmirian Mahabharata Manuscript. *Journal of the Royal Asiatic Society* 1900, 187–194.
- (1901a): *Preliminary report of a journey of archaeological and topographical exploration in Chinese Turkestan*. London: Eyre & Spottiswoode.
- (1901b): Note on topographical work in Chinese Turkestan. *The Geographical Journal* 17, 409–414.
- (1904): *Sand-Buried Ruins of Khotan*. London: Hurst & Blackett, Ltd. (+ reprint 2000 New Delhi & Madras: Asian Educational Services).
- (1905a): *Report of Archaeological Survey Work in the North-West Frontier Province and Baluchistan*. Peshawar: Government Press.
- (1905b): White Huns and kindred tribes in the history of the Indian North-West Frontier. *The Indian Antiquary* 34, 73–87.
- (1906): Hsuan-Tsang's notice of P'i-mo and Marco Polo's Pein'. *T'oung Pao* 7, 469–480.
- (1907): *Ancient Khotan. Detailed report of archeological explorations in Chinese Turkestan*, Vols. I. & II. Oxford: Clarendon Press.
- (1912): *Ruins of Desert Cathay. Personal Narrative of Explorations in Central Asia and Westernmost China*, Vols. I. & II. London: Macmillan & Co. (+ reprints: 1987 – New York: Dover Publications; 1990 – Delhi: Low Price Publications).
- (1917): On some river names in the Rgveda. *Journal of Royal Asiatic Society* 1917, 91–99.
- (1921a): *Serindia. Detailed report of explorations in Central Asia and westernmost China*, Vols. I., II., III, IV. & V. London & Oxford: Clarendon Press (+ reprint 1990 Delhi: Motilal Banarsidass).
- (1921b): A Chinese expedition across the Pamirs and Hindukush, A.D. 747. *Indian Antiquary* 1923.
- (1921c): The Thousand Buddhas. Ancient Buddhist paintings from the cave-temples on the western frontier of China. London: Quaritch.
- (1923): *Memoir on maps of Chinese Turkestan and Kansu from the surveys made during Sir Aurel Stein's explorations, 1900–1, 1906–8, 1913–15*. Dehra Dun: Trigonometrical Survey Office.
- (1925): Innermost Asia: Its Geography as a Factor in History. *Geographical Journal* 65, 377–403 + 473–501.
- (1928): *Innermost Asia. Detailed Report of Explorations in Central Asia, Kan-su and Eastern Iran*, Vols. I., II., III, IV. & V. Oxford: Clarendon Press (+ reprint 1981 New Delhi: Cosmo Publications).
- (1929a): *On Alexander's Track to the Indus. Personal Narrative of Explorations on the North-West Frontier of India*. London: Macmillan & Co. (+ reprints 1972 – New York: Benjamin Blom; 1995 – Karachi: Indus Publications; 2001: London).
- (1929b): *An archaeological tour in Waziristan and Northern Baluchistan* (Memoirs of the Archaeological Survey of India 37). Calcutta: Central Publication Branch.
- (1932): *On Ancient Central Asian Tracks. Brief Narrative of Three Expeditions in Innermost Asia and Northwestern China*. Reprint 1999 Delhi: Book Faith India.

- (1934): Archaeological Reconnaissances in Southern Persia. *Geographical Journal* 83/2, 119–134.
- (1938): An Archaeological Journey in Western Iran. *Geographical Journal* 92/4, 313–342.
- (1940): *Old Routes of Western Iran: Narrative of an Archaeological Journey Carried out and Recorded by Sir Aurel Stein, K.C.I.E. Antiquities examined, described and illustrated with the assistance of Fred. H. Abdreus, O.B.E.* London: Macmillan & Co. (reprints: 1969 – New York, 1994 – Budapest).
- (1944): Archaeological Notes from the Hindukush Region. *JRAS*, 1–24.
- (1985): Gregory, Shelah & Kennedy, David (eds.). *Sir Aurel Stein's Limes Reports: The Full Text of M. A. Stein's Unpublished Limes Reports (his Aerial and Ground Reconnaissances on Iraq and Transjordan in 1938–9)*. Oxford.

Literatura a další základní zdroje o Aurelu Steinovi, jeho sbírkách a Svenu Hedinovi:

- APOR, ÉVA & WANG, HELEN. 2002. *Catalogue of the Collections of Sir Aurel Stein in the Library of the Hungarian Academy of Sciences*. Budapest: Keleti Tanulmányok Oriental Studies 2.
- DEUEL, LEO. 1974. *Svědkové času*. Praha: Odeon.
- ERDÉLYI, ISTVÁN. 1999. *Sir Aurel Stein Bibliography*. Bloomington: Arcadia Bibliographica Viro-rum Eruitorum, fasc. 17.
- FALCONER, JOHN. 2002. *Catalogue of Collections of Sir Aurel Stein in The Library of the Hungari-an Academy of Sciences*. London: British Museum Press – David Brown Book & Co.
- HEDIN, SVEN. (nedatováno). *V srdci Asie. Deset tisíc kilometrů po neznámých cestách*. Přel. A. Kraus & J. Guth. Praha: Josef R. Vilímek.
- JARRING, GUNNAR. 1997. *Central Asian Turkic Place-names. Lop Nor and Tarim Area. An Attempt of Classification and Explanation Based on Sven Hedin's Diaries and Published Works*. Stock-holm: Sven Hedin Foundation.
- LIŠČÁK, VLADIMÍR. 2000. *Čína, dobrodružství hedvábné cesty. Po stopách styků Východ – Západ*. Praha: Set out.
- MIRSKY, JEANNETTE. 1998. *Sir Aurel Stein: Archaeological Explorer*. Chicago.
- OSSIANNILSSON, K. G. 1917. *Sven Hedin Nobleman. An open letter from K. G. Ossiannilsson*. Transl. by H. G. Wright. London: T. Fisher Unwin LTD.
- POUCHA, PAVEL. 1962. *Do nitra Asie*. Praha: Orbis.
- WALKER, ANNABEL. 1995. *Aurel Stein: Pioneer of the Silk Road*. London.
- WANG, HELEN (ed.). 1999. *Handbook to the Stein Collections in the UK*. London: British Museum Occasional Papers 129.
- WANG, HELEN & PERKINS, JOHN (eds.). 2008. *Handbook to the Collections of Sir Aurel Stein in the UK*. London: The British Museum.
- WHITFIELD, SUSAN. 2004. *Aurel Stein on the Silk Road*. London.

<http://www.iranicaonline.org/articles/stein-marc-aurel>

<http://idp.bl.uk>

<http://www.britishmuseum.org/pdf/Stein%20Handbook%20final%283%29.pdf>

Poděkování:

Článek vznikl pod záštitou Grantové agentury České republiky v rámci projektu P406/12/0655.

Michal Schwarz & Václav Blažek
Ústav jazykovědy a baltistiky FF MU
 <schwarz@phil.muni.cz> & <blazek@phil.muni.cz>

